

Magyarország a szovjet zónában és a rendszerváltásban, 1945–1994

Források, adattárak Magyarország és a magyarság
második világháború utáni történetéhez

- I. MAGYARORSZÁG, A MAGYARSÁG SORSKÉRDÉSEI 1945–1990 • Háborús vereség • A szovjet megszállás 1990-ig • A kisállamiság 1918-tól máig*
- II. RENDSZERES ÉS RENDSZERSZINTŰ MÚLTFELTÁRÁS • A történetírás öröksége • Hajtóerőnk: lehetőség, szükség, szakmai kíváncsiság • Nemzetközi összefüggésekbe illesztve • Szintetizáló tárgyalás • Új műhely, új kutatói állomány*
- III. AZ ÚJ SOROZATOK TERVE • A) Forráskiadványok • B) Adattárak • Viták, eszmecserek*

I. MAGYARORSZÁG, A MAGYARSÁG SORSKÉRDÉSEI 1945–1990

Magyarország népei és a határokon túl élő magyarság sorsát a második világháború után alapjaiban három tényező határozta meg: a *Meghatározó tényezők*
háborús vereség, a szovjet megszállás és a térség kisállami szétaprózottsága.

HÁBORÚS VERESÉG

Magyarország a második világháborút a vesztes Németország oldalán fejezte be. Ez a háborús vereség meghatározta – és sokban ma is meghatározza – világpolitikai elhelyezkedésünket. És meghatározta (részben ma is meghatározza) Magyarország és a magyarság politikai, nemzeti megítélését a világban. A magyar társadalom – politikai rendszer, kulturális építkezés – máig ezt a világpolitikai hátrányt és ennek következményeit igyekszik ledolgozni. A világháború elvesztéséhez vezető politika feltárása azért is szükséges, hogy megszabaduljunk az *Németország oldalán*

Farkasvakság: kik veszítettek? elmúlt fél évszázadban gyakran ránk törő *farkasvakságtól*: világháborús vereségünkért és a megszállás hátrányaiért egyedül azokat tesszük (tettük) felelőssé, akik a vereség, az összeomlás után vagy a megszállás kényszere alatt politizáltak vagy működtették a nemzet kulturális, gazdasági, közösségi intézményeit. Mintha ők lettek volna a háborús vereség okozói. A háborúkat Tisza, illetve Horthy és politikuscsoportja vesztette el, őket viszont jórészt felmenti a szigorú megítélés alól (tehetségtelenség, rossz helyzetfelmérés) a történeti emlékezet – jobbjára a vesztesekkel való „együttérzéstől” indítva. A vert ország vezetését a korábbi ellenzéki erők vették át, s nekik kellett mindazt a megaláztatást végigadminisztrálni, ami a magyarságot a háború elvesztése miatt érte. Az összeomlás „kezelői” vagy a megszállás alatt az intézményeinket működtetőket viszont a kollaborálók bélyegével illetjük. Elgondolkodtató.

Vesztesek és az összeomlás kezelői

A SZOVJET MEGSZÁLLÁS 1990-ig

Elzárva a világtól Magyarország (és az állam határain kívülre szorult magyarság nagy része) a szovjet megszállási zónában élte le életét. (Kivétel ez alól a kis létszámú ausztriai és részben a jugoszláviai magyarság.) A szovjet megszállási és politikai zónán belül élő népek mindegyike, így a magyarság is, a hidegháború évtizedeiben (1949–90) elzárva élt a nyugati (és részben keleti) kultúráktól. Éppen abban a korszakban, amikor a gazdasági-termelési-kulturális rendszerek, immáron glóbuszméreteken, teljesen nyitottakká váltak.

A szovjet zónában élő népek politikai és gazdasági függőségbe kerültek a Szovjetuniótól. A zónában élt kis népek termelési-gazdasági, sőt tudományos-technikai fejlesztéseit a Szovjetunió a hidegháborúban kialakított nagyhatalmi helyzete és érdekei határozták meg. És ezek határozták meg a termelt anyagi és szellemi javak világpiaci kerekeit is.

A diktatórikus szovjet állam-berendezkedés importja A szovjet zónában élt népek (és így a magyarság is) olyan politikai-igazgatási rendszerbe és államkeretekbe kényszerültek, amelyeket alapjaiban határozott meg a Szovjetunióban kialakított diktatórikus *államberendezkedési elv*, és amelynek fenntartásához a Szovjetunió a megszállás utolsó pillanatáig ragaszkodott. Ez meghatározta a zónán belül működő politikai erők (és adminisztrációk) mozgásterét. Meghatározta a politikai aktivitás tevékenységi köreit, témákat preferált és tiltott. (Preferált ugyanakkor programokat is: a technikai modernizáció, az évszázados szociális és tömegkulturális elmaradottság felszámolását – mindezt „szovjet módra” –, tiltott beszélni ugyanakkor társadalmi feszültségekről: az etnikai és az új keletű szociális feszültségek vizsgálatáról, illetve oldásáról, a rendszerből is következő emberjogi-politikai, vallási, nem-

Preferenciák, tiltások

zeti, civil társadalmi hátrányok felszínre töréséről és a megoldásukra tett kísérletekről.)

A KISÁLLAMISÁG 1918-TÓL MAIG

A közép-kelet-európai régióban 1918 után a kisállamiság területigazgatási keretei váltak meghatározóvá, és maradtak azok máig. Ez a kisállamiság szétaprózta az itt élő népek politikai-katonai erejét, és kiszolgáltatotta őket a térségben fellépő nagyhatalmi (német, szovjet, majd amerikai) erőknek. Ez a kisállami széttagoltság megkönnyítette a 20. század diktatórikus rendszereinek térnyerését a térségben. Ezt a szempontot sem veszi eléggé figyelembe történetírásunk.

Az erők szétaprózottsága

Kétségtelen: a kisállamiság megteremtette ugyan a térség minden népe számára a nemzeti kultúra egyenrangúságát, de tovább éltette az 1918 előtti időből a nemzeti kisebbségek hátrányait. Csak most a volt többségi nemzetek (németek, magyarok) kerültek kisebbségi sorba. E hátrányokat immáron állami eszközökkel élezték. Az új, kisállami területigazgatási rendszer a térségben a nemzeti ellentéteket – az 1918 előtti *politikai-kulturális ellentétekből – államközi (háborús) ellentétekké növesztette.*

A nemzeti ellentétek államok közötti ellentétekké emelkednek

Mindezekon túlmenően ezen területigazgatási rendszer „nemzet-állami” autarchiát hozott a térség *termelési-gazdasági életébe*, és ez szinte automatikusan versenyképtelenné tette az itt élő népek munkaszervezetét. Az új területigazgatási „rendszer” minden itt élő nép számára a korábnál erősebb szociális feszültségeket teremtett, amelyek azután társadalmi összeütközések sorát hozták létre; ezt a szovjet rendszer kommunisztikus eszközök alkalmazásával fölszámolni ígérte.

Gazdasági autarchia

A kisállamiság mint területszervezési alapelv érvényesült a szovjet megszállás felszámolása (1990–92) után is. Az 1990 óta eltelt 12 év és az uniós integrációra készülés lehetőséget ad arra, hogy történelmi távlattal vonjunk le következtetéseket a térség jövőbeli területigazgatási rendszerére vonatkozóan.

II.

RENDSZERES ÉS RENDSZERSZINTŰ MÚLTFELTÁRÁS

A TÖRTÉNETÍRÁS ÖRÖKSÉGE

A szovjet rendszer összeomlása után lehetőség nyílt arra, hogy a második világháború utáni történelmünkről okadatoltan beszéljünk. Okadatoltan, azaz adatokkal: tárjuk fel, kutassuk az eseményeket, folya-

Okadatoltan írni

matokat, készítsünk rendszerezett adatbázisokat az élet különböző területéről, adatokkal érveljünk az okokat keresve, és – most már a szólásszabadsággal élve – mondjuk ki értékeléseinket.

*1956 utáni
szakmai
programok*

Egyes témakörökben ez az adatfeltárás 1956 után szakszerűen indult meg. Az 1945 utáni történelem szakszerű kutatása ekkor lett elfogadott történetkutatói feladat. A politikai-ideológiai vitákból fokozatosan bontakozott ki a forrásokra alapozott kutatói tevékenység. Ez a történetírás alapjaiban az 1950-es évek, a proletárdiktatúra kritikájának szándékával és a természetes történelmi kíváncsiságtól hajtva bontakozott ki. Témánk elsősorban a proletárdiktatúra bevezetése előtti évek (1945–48), a polgári demokrácia utolsó szakaszának történelme. Éppoly sokarcúnak mutatkozott e történelmi kutatás, amilyen sok arccal nézte az 1950-es évek történelmét a rendszer politikai közgondolkodása: volt, aki a korábbi vezetés személyi hibáinak, volt, aki a „sztálinista rendszer”-nek tudta be a törvénytelenégeket. Volt, aki korrigálhatónak tartotta a proletárdiktatúrát (reformkommunisták), volt, aki nem (szocialisták, polgári erők) – ettől függően tekintettek az 1945–48 közötti többpártrendszer érdemeire, hiányosságaira. Tény: a történettudomány nem hagyta veszni 1956 után sem a többpártrendszeri demokrácia emlékét... Az első téma-választások pontosan tükrözték az 1956 által hozott forradalmi megrázkódtatások hatását, és jelentettek törekvést a Kádár-rendszeren belüli reformelgondolások történelmi megalapozására. Témaválasztásai: a proletárdiktatúra bevezetése (az 1948–49 előtti évek többpártrendszere, az egyes polgári politikai pártok); a gazdaságpolitika alakulása; a tulajdonszerkezet állami átalakítása – mindenekelőtt az iparban és a mezőgazdaságban. A magyar történetkutatók (az akkori fiatalok, mindenekelőtt Balogh Sándor, Lackó Miklós, Berend Iván, Ránki György, és a kezdők: Vida István, Birta István) az 1960-as években nemzetközi mércével mérve is úttörők voltak: sem a szovjet megszállta, sem a nyugati zóna országaiban nem indult a magyarhoz hasonló tervszerű, adatszerű, az apológián túlmutató kutatási program az 1945 utáni évek történelméről.

A kutatás témái az 1970–80-as években bővültek: napirendre került a külpolitika, a kitelepítések, az agrárátalakulás, a szakszervezet, a kultúrpolitika történelme.

De a kutatás *időhatárai* csak ritkán és csak vázlatos tanulmányokkal terjeszkedtek ki az 1949 utáni évek történéseire.

Egyik oka: a Kádár-rendszer 1957 januárjában visszaengedte és pozíciókba ültette az 1950-es évek proletárdiktatúrájának kádereit. Tehát a nyílt proletárdiktatúra középvezető rétege visszaült a hatalom különböző intézményeibe, és ez a személyi-felfogásbeli jelenlét kimondva-kimondatlanul megakadályozta az 1950-es évek nyugodt elem-

zését. Hiszen minden történelmi adatfeltárás, értékelés aktuális, napi politikai értelmezést nyert. Márpedig a közvetlen múlt szereplőinek jelenléte még a demokráciában is hátráltatja a történészszakmai szempontok kibontakozását. Hát még az antidemokratikus politikai rendszerben, amilyen a Kádár-rendszer is volt!

Másik ok: a levéltári anyag hozzáférhetetlensége.

A harmadik ok: 1956 tabu volta. Az ötvenes évek történelméről nem lehetett volna 1956 érintése nélkül beszélni. Márpedig ez részben tabu, részben aktuális gyúanyag volt. 1956 ősze a Kádár-rendszer fogantatásának ideje volt, telve az első számú vezető soha nem tisztázott szerepével. 1956, „a második szovjet megszállás” történelme a Kádár-rendszer alapkérdéseit érintette. Márpedig a Szovjetunió történelmi szerepének értékelése tabu volt 1989-ig, sőt a szovjet csapatok kivonásának kimondásáig (1990. március 10.).

Most, amikor úgy érezzük, *eljött az ideje annak, hogy a második világháború utáni magyar (és a szovjet zóna) történelem rendszerszintű áttekintése megtörténjék*, akkor a történettudomány, a fentebb említett hátrányai ellenére is, támaszkodhat az előző három évtized adatfeltárásaira, monográfiáira, szakmai-módszertani vitáira.

HAJTÓERŐNK: LEHETŐSÉG, SZÜKSÉG, SZAKMAI KÍVÁNCISISÁG

„Lehetőség”, „szükség”, „szakmai kíváncsiság”. E három tényező hajt bennünket, amikor a rendszerezés és a rendszeres kutatás programjával fellépünk.

Lehetőségeink: szólásszabadság

■ *Lehetőség*: megszűnt a proletárdiktatúra mind kemény, mind puha formájának visszatérési lehetősége. Magyarország köztársaság (1989. október 23.), a politizálás demokratikus keretekben zajlik a többpárt-rendszer bevezetése óta (1989). A tulajdon és vállalkozás pluralizmusa (1988) óta kibontakozott a piacgazdaság, eltöröltük a cenzúrát, kimondtuk a vallásszabadságot (1989. május–1990. január). Vagyis 1990 óta gyakorolhatók az egyéni szabadságjogok. Azaz: az 1989–90-ben létrejött új, demokratikus politikai rendszer az előző nyílt tagadásaként jött létre. A magyarországi hivatalos politika szakított a proletárdiktatúra rendszerével.

■ *Szükséges* e rendszerező feltárás. Az 1989-ben felgyorsult politikai rendszerváltás harcaiban az 1989 előtti történések mindegyre aktuális érvelésekben jelennek meg. Természetes, hogy a régi rendszert megélt korosztályokból a politikai érvényesülést keresők a maguk rendszerlebontó, illetve rendszerdöntőgető szerepét kívánják hangsúlyozni. Különösen azok, akik a jelen-érdemekkel (felkészültséggel) kevésbé dicsekedhetnek – akár az egyik, akár a másik oldalon. A társadalom

Szükséges kijózanítás a napi politikai indulatok után

múltszemléletében ez deformitást eredményez: „hósködések” mezeje, illetve „átkozódások” tárgya lett az 1989 előtti történelem. Ilyen helyzetben a történettudományra nagy felelősség hárul: a társadalmi józanság, sőt a kijózanítás szerepe vár rá. Mert szükség van mértékadó állásfoglalásokra, tényeken alapuló múltszemléletre.

Időhatárok: 1945–94 Szükséges tehát, hogy a történettudomány okadatolt munkákkal mutassa be a magyar társadalom 1945 utáni történelmét, mindenekelőtt az 1956–90 közötti éveket. De szükséges, hogy ezen adatfeltárási program, valamint rendszerezés időhatárait kiterjessze az 1945–56 közötti, valamint az 1990 utáni évekre is. Keresni kell ugyanis a választ, hogy *honnan* jöttünk, de arra is, *hová* jutottunk.* Látni kell, hogy egész 1945–90 közötti történelmünket, a korszak szereplőinek *mozgásterét* a szovjet megszállás és a szovjet zóna politikai rendszerének jelenléte, ténye határozta meg. És látni kell, hogy a megszállás megszűnte (1991), a politikai rendszerváltás után milyen rendszerre váltottunk, és milyen életkereteket alakítottunk ki magunknak egy másik világrendszerben.

Történészek társadalmi felelőssége Társadalmi felelőssége a történészeknek és az adófizetők pénzén fenntartott kutatóintézeteknek, hogy a hektikus, napi politikai ütközésekben a józansághoz alapot szolgáltató adatszerűséggel szóljanak a mába húzódó történelmünkről.

Szakmai kíváncsiság ■ *Szakmai kíváncsiság* hajt természetesen bennünket. Az elmúlt 40 év történelme számunkra *feltáratlan időszak, új eredményekkel kecsegtető kutatási téma*. Ami iránt az olvasóközönség érdeklődése ígérkezik. Remélhetjük: elolvassák, amit írunk.

A kutatói kíváncsiság kielégítéséhez kínálkoznak a még közöttünk lévő átélők emlékei. Az 1960–90-es évek szereplői most, életük alkonyán rendezik fiatalkori élményeiket. És hajtja az idős nemzedéket az őszinte szembenézés vágya önmagukkal, az elmúlt évtizedek cselekedeteivel. A történészeknek ezt ki kell használni. Itt a lehetőség az „utólagos forrásbázis” teremtésére. Készíttessünk visszaemlékezéseket, vagy a mindig is töredékes forrásanyagot az átélők kezébe adva hallgassuk meg kiegészítéseiket, magyarázataikat. A rendszerváltás békés volta amúgy is lehetőséget kínál arra, hogy az 1990 előtti szereplőknek ne kelljen félniük múltjuktól (amíg például félniük kellett az 1940–45 előtti szereplőknek az 1950–60-as években). A mai fiatal történészeknek óriási adatfeltárási lehetőséget kínál a még élő egykori közszereplők és a mindennapi élet szereplőinek megszólaltatása.

Átélők politikáról, köznapi életről Különösen érdekes emlékmagyarázatot kínál a közöttünk élő idősebb generáció a *mindennapok* történelméhez. A „felső politikai szféra” titkainak kutatója többnyire adalékokat nyerhet egy-egy volt politikai

* 2001. december 19. „»Rendszerváltás«, »átalakulás« Magyarországon”.

vezető megszólaltatása révén. De a mindennapi élet kutatója a „teljes élethez” gyűjthet, rögzíthet adatokat az – egyelőre milliányi – átélőtől: még magnónkra rögzíthetjük útmutatásaikat az előző generáció eszközeinek használatához (hogyan működött a mosógép, a daráló stb.), arról, hogy milyenek voltak a háztartási, ellátási, lakáskörülmények, a családi-kisközösségi szokások; most még beszállíthatjuk a köznapi élet tárgyi emlékeit múzeumokba, vagy az okosan kérdező beszélgetéseken magyarázhatják el a velünk élő idősebbek a fotókon rögzült tárgyi környezetet, öltözködést, magatartásformákat.

NEMZETKÖZI ÖSSZEFÜGGÉSEKBE ILLESZTVE

A rendszerszintű áttekintés azt jelenti: a második világháború utáni magyar történelmet a világtörténelem, ezen belül is a szovjet zóna konkrét összefüggéseibe helyezzük el. Az 1945–90 közötti magyar történelem egyik alapkérdése: mit, mikor, mennyiben határoztak meg a hidegháború erői? Mit döntött el a hazai politikai vezetés, és mit Moszkva? Egyáltalán: ki kell derítenünk, mikor és milyen kérdéskörben, hol húzódtak meg a hazai politikai vezetők mozgásterének határai. Csak így tudjuk tudományosan értékelni a korabeli szereplők teljesítményeit. Mennyire függtak a megszálló Szovjetunió politikai szempontjaitól, illetve a szovjetellenes világtörténelmi tényezőktől a kormányzati politikai döntések, valamint a belső ellenzék akciói? Mennyire, miben tudott a magyar politikai vezetés önálló mozgásteret kivívni magának, mennyire „felelt meg” a szovjet megszállás keretei között a magyar nemzeti érdekeknek? Mennyiben volt a vezetés pusztán a szovjet világpolitikai érdekek képviselője, végrehajtója a politika, a gazdaság, a kultúra területén? Miben voltak a magyarországi események fontos részei a szovjet megszállási zóna történéseinek?

A mozgáster határai

A múlt szereplőinek értékelése

A tervezett kötetek ezért bemutatják a magyar állam nemzetközi elhelyezkedését, külön kötet készül a Szovjetunióhoz, a (szintén megszállt) társállamokhoz fűződő kapcsolatokról.

SZINTETIZÁLÓ TÁRGYALÁS

A rendszerszintű áttekintés igénye azt is jelenti, hogy az élet különböző területeinek történéseit *összefüggéseikben*, az állami politikai, gazdasági-termelési, társadalmi, kulturális események szintézisében kívánjuk láttatni. A különböző tényezők egymásra hatását, egyik vagy másik meghatározó voltát. A kötetek ezért kiterjeszkednek a politika, az igazgatás, a társadalom, a mezőgazdasági és ipari termelés, a mindennapok történelmére.

Különböző tényezők egymásra hatása

Még az államok közötti kapcsolatok bemutatásában sem állhatunk meg a diplomáciai eseményeknél, hanem tárgyaljuk a kulturális, gazdasági, sport-, turisztikai stb. kapcsolatokat. Bemutatják így az *egyén nemzetközi és hazai mozgásterét* (annak adminisztratív korlátozását), utazási, tájékoztató, ismeretszerzési rádiuszát.

Egyéni életstratégiák Lehetőség adnak a kötetek arra, hogy az olvasó a korszakot megélő egyén szempontjából is lássa a történelmet: milyen *életlehetőségeket* kínált a szovjet rendszer, mennyire és hol korlátozta az egyéni életstratégiákat, s milyen változásokat hozott a rendszerváltás?

Hogyan alakultak ki a szovjet zónában és Magyarországon a proletárdiktatúra alatt a *rendszerváltást belülről előkészítő* erők: a párteliten belül, a gazdaságpolitikában, a kultúrpolitikában, s hogyan erősödtek meg az ellenzéki politizálás különböző szárnyai: az, amelyik az emberi jogok, a tulajdonlás, a vélemény szabadságát követelte, a másik, amelyik a nemzeti és vallási identitás szabadságát vagy éppen az agyonhangoztatott szocialitást kérte számon.

Munkaerőkölcs, teljesítőképesség Megmutatni kívánjuk: mennyiben hozott a világtól való sajátos *elzárás visszamaradottságot* a termelés technikai-technológiai szintjében, a köznap életminőségben. Mennyiben zilálta szét a társadalom munkaerőkölcsét a piac, a napi verseny kiiktatása, a „teljes foglalkoztatottság” albiztonsága, a létminimum „állami biztosítása”; az egyenlődi kinek hozott emelkedést, biztonságot, és kinek, milyen szinten süllyedést? Hogyan járult hozzá a társadalom egyik részének ellustításához, másik részének kapkodó, magára erőltetett robotolásához? Hogyan nyitott egyeseknek utat képességeik kibontakoztatásához, másokat hogyan zárt el az érvényesüléstől? Hogyan ösztönzött bizonyos társadalmi mobilitást, oldott évszázados szociális konfliktusokat, ugyanakkor fékezett is társadalmi mozgásokat?

A szintetizáló szempont követése azt is jelenti, hogy a korszak forrástermelésének egészére kiterjesztjük figyelmünket: mind az írásos, mind a tárgyi, képi, mind a szóbeli emlékegyedőkre. Azokat a témáknak megfelelően használjuk forrásként, sőt az ábrázolásnál is. (A kötetek tehát tartalmazznak korabeli fotókat vagy mai felvételeket korabeli tárgyakról, épületekről, természeti környezetről.)

ÚJ MŰHELY, ÚJ KUTATÓI ÁLLOMÁNY

Hosszú távú szakmai program A rendszerszintű áttekintés azt is jelenti: hosszú távú programot alakítunk ki. Az eddig is folyt kutatásokat erősítjük: újabb kutatói állásokat hívunk létre a proletárdiktatúra és a rendszerváltás korának feltárására, egyúttal koordinálni kívánjuk az ország különböző kutatóhelyein dolgozó kollégák munkáját: megbízásokat adunk, vitákat rendezünk. A

sorozat műhelyt kíván teremteni: az 1945–2000 közötti magyar történelem kutatásának műhelyét. A műhelyteremtés egyik célja, hogy biztosítsuk: a korszakkal foglalkozó fiatal és idősebb kutatók olyan köre alakuljon ki, amely szakirányú (és a korszak kutatásához szükséges speciális) képzettség birtokában biztos *szakmai jelenléte* biztosít a társadalomban, ha az 1945–90 (2000) közötti korszak megítéléséről esik szó. Fontosnak tartjuk, hogy a jelenkor történeti kutatásában vegyenek részt a legfiatalabb nemzedék tagjai, szerezzenek megfelelő forrástani, nyelvi, elméleti képzettséget. Vegye birtokba a történettudomány az 1945–2000 közötti évek történelmét! Ne csak művek legyenek az érdeklődők könyvespolcain, de legyenek felkészült kutatói is – méghozzá egyetemi, kutatóintézeti állásokon foglalkoztatott művelői is – a korszaknak.

A történész jelenléte a társadalmi vitában

Nem tagadjuk: szakmai-tudományos elkötelezettségünk mellett hajt bennünket állampolgári-nemzeti és világpolgári elkötelezettségünk is. Szükségét látjuk annak, hogy elősegítsük a magyar társadalom reális önértékelését. Elősegítsük az egyén reális önértékelésének alakítását mind magáról, családjáról, mind nemzeti-állampolgári közösségéről. Elő kívánjuk segíteni, hogy a magyar társadalomban *megszűnjék az állandó öniszólási kényszer*, hogy az emberek elforduljanak a „megélhetési rendszerváltók” folytonos múlt-újraértékeléseitől, és irányuljon figyelmük a közösségünk előtt meredező új világhívásokra, valamint az új lehetőségekre. A történelem kutatása legyen a történészek dolga!

Állampolgári elkötelezettség

A sorozat részben az egyetemi, főiskolai oktatás, a kutatók, a tanártársadalom, részben a médiaértelmiség és az érdeklődők részére készül.

A közönség

III. AZ ÚJ SOROZATOK TERVE

Az MTA Történettudományi Intézete a fentebbi megfontolásokból sorozatot indít Magyarország és a magyarság második világháború utáni történelmének tárgyköréből. A sorozatnak két osztálya van: A) Forráskiadványok; B) Adattárak.

A sorozat két osztálya

A) Az első osztály (Forráskiadványok) további két alosztályra oszlik: A/1. Magyarország és a nagyvilág; A/2. Magyarország és a magyarság politikai, társadalom- és kultúrtörténete.

B) A második osztály (Adattárak) kronológiákat, névtárakat, archontológiákat tartalmaz.

A sorozatot az MTA Történettudományi Intézete 10 évre tervezi. Közben természetesen változhatnak majd – a személyes és a forrásadottságtól, a kutatás előrehaladásától függően – a tervek is. A jelenlegi kutatási terv a mai forráslehetőségek és a mai személyi adottságok realitásaira épül fel.

A) FORRÁSKIVÁNYOK

- Központban a történelem áll* Célunk a *történelem bemutatása*, nem pedig egyes emléktermelő intézmény vagy emlékközlő hely anyagának kiadása. Középpontban a megtörtént történelem, nem pedig az emléktermelő intézmény áll. A kötetek a témájukhoz emléktanyát kitermelő *intézmények, minden típusú*: írott, tárgyi, szóbeli (a korban vagy utólag írásban rögzített), képi emléktanyából közölnek válogatott, megjegyzetelt forrásokat.
- Szöveg, kép, térkép* Mivel a különböző formában ránk maradt emléktanyát (tehát nem csak az írásost) használjuk forrásként, ezért a kiadványok a szövegek mellett képeket, térképeket is közölnek. (Elképzelhetőnek tartjuk, hogy később a digitális közlésre is vállalkozunk, és akkor a korszakok mozgóképi, zenei, általában a hanganyagát is mozgósítjuk.)
- Forráskiadási szabályzat* A kötetek a nemzetközileg kialakult jegyzetelési gyakorlatot követik. A sorozat főszerkesztője, Glatz Ferenc által rögzített *forráskiadási szabályzat* tisztázza a *forrásválogatás* szempontjait, a közölt *emléktanyát s a jegyzeteket*, valamint a *forrásanyag* keletkezését megvilágító forrástani eligazító szöveg viszonyát, az egyes források annotációjának jellegét.
- A kötetek egyenként 30–35 ív forrásanyagot és 6–10 ív bevezetőt tartalmaznak. A bevezető a témakör monografikus tárgyalását, továbbá a témakör kutatás-módszertani és historiográfiai kérdéseit tárgyalja.
- A forráskiadványok előkészítése – figyelembe véve a jelen adottságainkat – 2003-ban a következő témákban kezdődik meg.
- A/1. Magyarország, magyarság és a nagyvilág*
- A nemzetközi erőter, államközi kapcsolatok* E kötetek bemutatják a szovjet megszálláson belül nyílt különböző irányú mozgástereket, a magyar állam kulturális-politikai önállóságának korlátozását, illetve önállósulásának (vagy az önállósulás hiányának) történelmét. Tárgyuk az államok között kialakult tényleges politikai, gazdasági, kulturális és ezek függvényében az emberi-individuális kapcsolatok teljessége.
- A Szovjetunió és Magyarország
 - Németországok (NSZK, NDK) és Magyarország
 - Anglia és Magyarország
 - Olaszország és Magyarország
 - Ausztria és Magyarország
 - Az USA és Magyarország
 - Az ENSZ és Magyarország
 - A KGST és Magyarország
 - A Varsói Szerződés és Magyarország
- Magyarország és Lengyelország/Csehszlovákia/Románia/Jugoszlávia kapcsolatáról készítendő forráskiadványokról a szomszédos országok forráskutatási feltételeinek megismerése után történjék állásfoglalás.

*A/2. A társadalom, politika, kultúra története**Az államon belül*

- Az állam vezető szerveinek története, 1949–1989. október 23.
- Az egypárt története, 1949–56, 1956–89
- A népfront története
- A szakszervezetek a proletárdiktatúrában
- Budapest
- Gazdaságpolitika
- Ipari termelés és iparpolitika
- Agrárium és agrárpolitika
- Közlekedés és közlekedéspolitikai
- Értelmiség, kultúr- és tudománypolitika
- Egyházpolitika, állam és egyház, 1945–1990. január
- Munkásság, munkáspolitikai
- Nemzetiségpolitika
- Nőpolitika
- Természet- és környezetvédelem

B) ADATTÁRAK

Az adattárak célja a korszakban kitermelt vagy a részkutatások során utólag összeállított adatsorok közreadása. A jelenlegi adottságok figyelembevételével a következő témák kidolgozása indulhat meg. (Ennek a témakörnek a konkretizálására értekezletet kell összehívni a főbb emléktanyát őrző intézmények – Országos Levéltár, Magyar Nemzeti Múzeum, valamint a Statisztikai Hivatal – vezetőivel.)

Adatbázis képzése

- Magyarország kronológiája a szovjet zónában és a rendszerváltásban (1945–94).
- A szovjet zóna államainak összehasonlító kronológiája (1945–92)
- Az 1945 utáni országgyűlések (1945–94) almanachja

VITÁK, ESZMECSERÉK

A sorozatot összefogó Történettudományi Intézet rendszeresen szervez vitákat az egyes kötetek témáiban. Ezekre meghívást kapnak az elmúlt fél évszázad szereplői (volt politikusok, közgazdászok, művészek, „egyszerű átélők”), a sorozat munkatársai és a kérdéssel foglalkozó, érdeklődő szakemberek. (Javaslat: minden hónap utolsó keddi délutánja.)

Műhelyteremtés

Újra kell indítani „A szovjet zóna összehasonlító története” munkacsoportot, amelyik Glatz Ferenc irányításával 1991-ben megkezdte a szovjet zóna összehasonlító kronológiájának anyaggyűjtését. Ennek munkatervét – az 1995-ben megszakadt nemzetközi kutatási program folytatásaként – 2004-ben lehetséges újratárgyalni.

Kézirat